

betegség. Az egészséges lélek nyitva áll az igazság befogadására, mint a jó föld a termő mag számára. Aki hiszen a maga igazságában és bizik az ember jóra való készségében, az soha nem lát ellenséget más hitű embertársában. Az hinti a magot alkalmas és alkalmatlan időben, de az áldást a földre és Istenre bizza.

Ez a türelem jellemezte az unitárius vallást a multban. Akkor, amikor többségben volt Erdély földjén, amelyet a vallásszabadság világhírű földjévé tett. És ez a türelem jellemezte azokban a nehéz megpróbáltatásokkal teljes szenvedésekben, melyeket a vakbuzgóság és a türelmetlenség indított ellenünk.

A keresztény egyházban Nagy Theodóziusz császár óta szokásban volt az eretnek-üldözés. Azokat tartották eretnekeknek, akik a zsinatok által hivatalosan megállapított hitvallásokat nem fogadták el. Az ilyen eretnek-üldözéseknek számtalan formájával találkozunk az egyháztörténelemben a száműzetések, a kiközösítések, a máglyák, vérpadok, börtönök hosszú láncolatán keresztül. Pedig mit tettek ezek az u. n. eretnekek. Semmi egyebet nem, mint engedelmeskedtek az evangélium parancsának: „Inkább Istennek kell engedelmeskedni, mint az embereknek“. Semmi egyebet nem tettek, mint a betűvel szembe helyezték a lelket, a dogmák igazságával a saját igazságukat, a tekintély hitével a saját hitüket. Az ők igazságát elnyomta a hatalom ereje, de reánk hagyták tanulságul azt a nagy igazságot, hogy csak az igaz vallás, amely az emberi lélek talajában gyökerezik. Minden olyan vallás, amelyet akár érdek, akár erőszak, akár tekintély kényszerít a lélekre, üres képmutatás, ámulás a vallás szent ügye ellen. Isten szolgálata helyett a sátán szolgálata.

Mi unitáriusok az Istennek „léleekben és igazságában“ való imádása útján kívánjuk szolgálni és munkálni az Ő országát s ebben a szent munkában Pál apostolt követjük, aki azt mondta: „Nem a láthatókra nézünk, hanem a láthatatlanokra, mert a láthatók ideig valók, a láthatatlanok pedig örökkévalók“ II. kor. 4. r. 18. v.

Vári Albert.

Az ökumenikus mozgalmak.

Földünk lakóinak száma meghaladta a kétezer millió lelket. Ennek a hatalmas nagy tömegnek azonban csak egyharmada kb. hétszázhuszmillió lélek tartozik Krisztus egyházának tagjai közé. A keresztény egyház a názáreti Jézus követőinek egyháza, mely közel kétezeresztendő történelmén hatalmas fejlődésen és átalakulásokon ment keresztül. Itt feladatunk szempontjából csak két tényre mutatunk rá. 1054-ben a nyugati és a keleti egyház áldatlan harcok hosszú sora után kettészakadt, s azóta külön keretek között éli életét. A nyugati egyház szellemét a római katolicizmus, a keleti egyház hagyományait a görög keleti egyházak őrzik és ápolják napjainkban. 1517-ben a római katolicizmus hatalmas megrázkódtatáson megy keresztül; megindul a reformáció, mely újra nagy tömböt különít el önálló táborba. Láthatjuk, hogy a földünkön élő keresztények nagy általánosságban három csoportra oszthatók: *a katolikusok, a görög keletiek és a protestánsok* táborára.

E rövid helyzetrajz nem kíván foglalkozni azokkal a multbeli egységtörekvésekkel, melyek római részről a keleti és a protestáns kereszténység visszatérítésével kísérleteztek, valamint azokkal a mozgalmakkal, melyek a görögkeleti és protestáns egyházak között akartak kapcsolatot létesíteni, mert ez kívül esik jelen tanulmányunk feladatkörén. A keresztény egyházak egységének helyreállítására irányuló mozgalmak nem újkeletűek, egyidősek magával a kereszténység részekre szakadásának pillanatával. Mindig voltak olyan Istentől áldottlelkű férfiak, akik Krisztus egyháza egységének szükségességét érezték. Hangsúlyozni kívánjuk, hogy maga a reformáció sem mint önálló egyházi mozgalom indult el, hanem csak az egyház megjavítását célzó törekvés volt születése perceiben. A reformáció nagy hősei, amikor rájöttek arra, hogy bizonyos felfogásbeli kérdésekben eltérnek egymástól, kísérletet tettek az ellentétek kiegyenlítésére. *Luther és Zwingli* Marburgban 1529-ben tanácskozársra ülnek össze, hogy az úrvacsora kérdésében felmerült

ellentéteket kiegyenlítsék. *Kálvin* Morus Tamás canterbury-i érsekhez intézett levelében annak a gondolatnak ad kifejezést, hogy nem habozna tíz óceánon átkelni, hogyha ezzel az egyház megosztottságán segíthetne. Az unitárizmus hősei *Servet* és *Socinus* a kereszténységet akarják megjavítani, s nem új egyházat alapítani. *Dávid* Ferenc pedig sokáig sikerrel kecsegtető mozgalmat indított, hogy Erdély különféle felekezeteit egy „magyar vallás” keretei között egyesítse. A protestáns egyházak között a reformáció idejétől fogva fennálló szoros kapocs az egységtörekvés vágyából fakadt.

Az egyháztörténelem írói a XIX. századot az egyházi külmisziói törekvések századának nevezték el. A jövődő történetírója a XX. század első évtizedeiről, mint a keresztény egységtörekvések időszakáról fog megemlékezni. Meg kell állapítanunk, hogy *ökuménikus elnevezéssel csak azokat a törekvéseket illethetjük, melyek felekezeti és nemzeti korlátokon felülemelkedő mozgalmakat hoztak létre. A nemzeti és felekezeti alapon létrejött keresztény egységtörekvéseket bár magasra értékeljük, jelentőségük az egyetemes kereszténység történelmi fejlődése szempontjából alatta marad az ökuménikus mozgalmaknak.*

Az első ismert és mai napig is dolgozó egységmozgalom a Liverpoolban 1845-ben létrejött *Evangelical Alliance*, az evangéliumi szövetség, mely első konferenciáját a következő évben Londonban tartotta meg. Munkáját ma is folytatja s minden esztendő januárjában az egész világot átölelő közös program imaheteket rendez. Ez az egyetlen mozgalom, melynek keretei között a magyarországi református és evangélikus egyházak együtt dolgoznak az újabbkeletű baptista egyházzal is. Munkássága számos más mozgalom számára adott indítást.

Röviden áttekintjük a XIX. és XX. század jelentősebb nemzeti és felekezeti egységtörekvéseit az alábbiakban. Az egyes országok és nemzetek keretei között dolgozó protestáns egyházak hamar rádöbrentek annak szükségességére, hogy részben a katolikus vagy keleti egyházakkal, részben az államhatalommal szemben szükséges és célszerű, ha közös kérdéseikben egységesen nyilatkoznak meg. A gyakorlati szükség terelte össze az eddig csak egymás mellett dolgozó protestáns felekezeteket, mint pl. Franciaországban 1905-ben az egyház és az állam szétválasztásának az idején alakul meg az azóta is szép sikerrel dolgozó *Federation*

Protestante de France, jelenlegi elnöke Marc Boegner párizsi lelkész, egykori külügyi titkára J. Jézéquel lelkész, aki gyülekezeiteinket is meglátogatta 1927-ben. A legjelentősebb tömörülés az Amerikai Egyesült Államok protestáns egyházait magában egyesítő *Federal Council of the Churches of Christ*, mely 1908-ban alakult meg s azóta is szép sikerrel és nagy eredményekkel dolgozik. Az általános jellegű kérdésekben ez a szervezet hallatja az amerikai protestántizmus véleményét s így nem egy nemzeti és állami vonatkozásban fontos kérdésben ő mondotta ki a döntő szót. Az alkoholtilalom, a szabadidő mozgalom és a szociális intézkedések igen nagy száma ennek a szervezetnek a munkásságát dicséri. A nemzeti szövetségekben az egyes felekezetek megőrzik függetlenségüket s csak aktuális vagy általános kérdések megbeszélésére gyűlnek össze, mondanak közös véleményt, tehát egyházkormányzati, vagy dogmatikai vonatkozásban önállóságukat megőrzik. A fenti két szervezet mintájára alakult meg a világháború után a svájci, a lengyel és az azóta megszűnt cseh egyházi szövetség s hasonló elgondolásokkal dolgozott a húszas évek elején az azóta lényegesen átformálódott „*Deutsche Evangelische Kirchenbund*“, a német egyházi szövetség is. A missziói területeken is szükségét érezte annak, hogy az egymás mellett dolgozó protestáns egyházak intézkedéseikben és állásfoglalásaikban ne keresztelék egymást s így jött létre az a szövetség, mely a függetlenség biztosításával a központi vezetést egységesítette. *Kanada, India és Délkína* protestáns missziói egyházai alkotnak ilyen szövetséget.

A *felekezeti egységtörekvések* célja és feladata az volt, hogy a különféle államok és nemzetek keretei között dolgozó ugyanazon felekezet egyházait, közös érdekeik védelmezésére, egymás erősítésére és a testvéri érzés ápolására tömörítse. A legismertebb közülök a *Lambeth konferencia*, mely 1867 óta az anglikán egyház püspökeit gyűjti egybe, hogy minden tizedik esztendőben megfogalmazzák állásfoglalásukat a felmerülő kérdésekkel kapcsolatban. Ezek a konferenciák, mint az anglikán egyház szervezete általában, még bizonyos katolikusán egyetemes vonást viselnek magukon s a változó korszakok kérdéseit az örök pánanglikán egység szemüvegén keresztül vizsgálják és ítélik meg. Az egymástól független — autokefál — görög-keleti egyházak is felismerték az együttműködés szükségességét, s a világháború befejezése óta több közös konferenciát tartottak, melyen megbeszél-

ték a protestántizmussal szemben, de azzal együttműködő gyakorlati állásfoglalásaikat. Ebben a szellemben határozta el nemrégiben *Basarabia metropolitája*, hogy egy folyóiratot indít, mely az orthodoxia szellemét — sobornost — lesz hivatva szolgálni a különféle államok görög-keleti egyházai között.

A protestáns felekezetek egységtörekvései közül időben legelső az evangélikus egyházak 1846-ban létrejött világszövetsége, mely szervezetében több változáson ment keresztül. Jelenleg *Lutherischer Weltkonvent* elnevezés alatt működik s vezetésében most a skandináv és amerikai államok evangélikusai is vezető szerephez jutottak a német evangélikusság mellett. A református egyházakat a presbiteri világszövetsége *The Alliance of Reformed Churches Holding the Presbitirial System* egyesíti. 1877-ben Edinburgh-ban alakult meg s európai csoportjának központja ma is ott székel. Másik ága az amerikai kontinens református egyházait tömöríti. Mindkét mozgalomban a magyar evangélikus és református egyházak előkelő szerepet játszanak.

Az *unitárius és szabadelvű keresztény egyházak* konferenciái a Bostonban 1900-ban tartott ülésen születnek meg, melyen egyházunk képviselőjében *dr. Boros György*, akkor teológiai tanár vesz részt. Az első kongresszust Londonban tartották 1901-ben. A szervezet az idők folyamán átalakult s 1930 óta központi irodája Utrechtben székel s a szövetség az alábbi címet viseli: *International Association for Liberal Christianity and Religious Freedom*. Elnöke *dr. L. C. Cornish* az amerikai unitárius szövetség volt elnöke, ügyvezetője *dr. L. J. van Holk* leideni egyetemi professzor. Az elnöki tanács hat tagja között foglal helyet *Józan Miklós* püspöki vikárius.

A methodisták 1881-ben, a kongregacionalisták 1891-ben, a baptisták 1905-ben alakították meg hasonló feladatokat ellátó világszervezeteiket.

Fogalmi meghatározásban a nemzeti és felekezeti, valamint tulajdonképeni ökuménikus mozgalmak között helyezkednek el azok a mozgalmak, melyek szigorú mértékkel mérve az említett három osztályba nem sorozhatók. Közülök a legrégebbi a vasárnapi iskolai világszövetség a *World's Sunday School Association*, melynek eredete 1785-re megy vissza, s megalakulása a jólismert és áldásos hatásaiban nagyjelentőségű *Raikes* Róbert nevéhez kapcsolódik. *Prof. dr. Keller Adolf* vezeti az „*Europäische Zentral-*

stelle für kirchliche Hilfsaktionen“ mozgalmát, székhelye Genf, Palais Wilson, mely sokat fáradozott, hogy a protestáns kelet-európai egyházak teológiai hallgatói részére a nyugati egyetemeken ösztöndíjat biztosítson. Propaganda útjain kolozsvári teológiai akadémiánk hallgatósága előtt is tartott előadást. Radikálisan pacifista egyházi mozgalom a „*Fellowship of Reconciliation*“ vezetője Henri Roser párizsi lelkész. A protestáns világszövetség a „*Protestantischer Weltverband*“ központja Berlin, magyar tagja a magyarországi *Országos Bethlen Gábor Szövetség*, melynek tagjai között unitáriusok is vannak. A többi, szempontunkból kevésbé jelentős világmozgalmak adatait az érdeklődő megtalálja *prof. dr. F. Siegmund-Schultze* szerkesztésében megjelent *Oekumenisches Jahrbuch 1934 - 35.* c. munkában, megjelent Zürich 1936-ban. Ugyanebben a tanulmánykötetben jelent meg e dolgozat írójának az ökümenikus mozgalmak magyarországi vonatkozásait ismertető németnyelvű tanulmánya. Továbbá haszonnal forgatható magyar nyelven írt munkája Makai Miklós ref. vallástanárnak: „*A gyakorlati kereszténység világmozgalma*“, mely az egész ökümenikus mozgalomra megfelelő bibliográfiai tájékoztatást nyújt, melynek felsorolását most helykímélés szempontjából mellőzzük.

E hosszúran yült, de szükségszerű bevezető áttekintés után foglalkozhatunk csak azokkal a mozgalmakkal, melyeket tanulmányunk címében, mint *ökümenikus mozgalmakat* határoztunk meg. Foglalkoznunk kell velük nemcsak azért, mert a mai keresztény életnek el nem mellőzhető jelenségei, melyek a keresztény egyházak sorsát és jövődjét ezután következő hosszú évtizedekre befolyásolhatják és meghatározhatják, hanem azért is, mert ezen mozgalmaknak legalább vázlatos ismerete nélkül a mai keresztény élet nemzetközi síkján nem tudunk tájékozódni. Fontos megjegyeznünk, hogy az előbb érintett megmozdulásokban a protestántizmusnak különféle ágai és felekezetei tömörültek egyes célok elérésére, vagy a kérdések megbeszélésére, az ökümenikus mozgalmakban a világkereszténységnek két hatalmas ága a görög-keleti kereszténység és a protestántizmus jut együttműködéshez s az általuk képviselt egyházak számbeli súlyával szemben a római katolicizmus kisebbségben van.

A XIX. században protestáns egyházi körökben ifjúsági mozgalom indul el, melynek célja az, hogy a városokba szakadt fiataloságot az egyház számára biztosítsa. Az angolszász talajon elindult megmozdulás másutt is visszhangra talál. A mozgalom elin-

ditója *Williams* György, aki már a század dereka óta buzgón dolgozik, s arra is jut ideje, hogy mozgalmának eszményeit más országokba is átplántálja. Ez a mozgalom, mely nem ismerte a felekezetieskedés szűkkeblű korlátait, kezdetben különösen az ortodox protestáns egyházaknál nagy ellenzésre talált, mert öntudatos hitvalló jellegük megsértését látták abban, hogy ugyanazon keresztény ifjúsági egyesületben anglikánok, baptisták, presbiteriánusok, sőt unitáriusok, katolikusok és görög-keletiek is együtt dolgozhassanak. Ez a természetes és első percében ösztönös ellenzés a későbbi ökümenikus mozgalmak megindulása alkalmával is, nagyon sok helyen érezhető volt. Az elvetett mag kikelt és szép gyümölcsöket termelt. 1878-ban megalakult a *World's Young Men Christian Association* a városi és falusi dolgozó fiatalság 14–35 évesek körében tevénykedő keresztény ifjúsági egyesületek világszövetsége. Székhelye: Genf, 52 Quai du Pâquis, a Palais Wilson, a régi népszövetségi palota, ahol a legtöbb keresztény világmozgalom központi irodája otthonra talált. Nehány évvel később ugyanezt a mozgalmat átviszik a leányok közé is, 1894-ben megalakul a keresztény leányok ifjúsági világszövetsége a *World's Young Women Christian Association*, mely hasonló célkitűzésekkel dolgozik. Mindkét szervezet a nagy világháború idején s jelenleg a kínai-japán háborúban a Nemzetközi Vöröskereszt egyesülettel karöltve a sebesültek gondozása és ápolása terén is szép munkát végzett.

Hasonló mozgalom indult el, hogy az egyetemek és főiskolák az egyházi élettől a mult század utolsó tízedeiben annyira eltávoztott fiatalságát visszavezesse Jézus tanításaihoz. Az angol, skandináv és német egyetemeken alakul ki először ez a mozgalom, mely később az amerikai és a missziói területek keresztény egyetemein jut el valódi munkaterületéhez. A *World's Student Christian Federation* 1895-ben alakul meg s konferenciáival ma már az egész világot átszövi. Elnöke a húszadik század kereszténységének egyik legjellegzetesebben ökümenikus személyisége *dr. Mott* János, aki a nemzetközi külmissziói szövetségben és a keresztény ifjúsági mozgalmakban valóban korszakalkotó példaadó munkát végzett. A mozgalom vezetésében a fehérfajú egyetemi diákok mellett a színes fajok képviselői is szerephez jutnak, s *R. Davies* hindú és *dr. Z. Koo* kínai titkárok munkája a kontinens legtöbb országában is elismert és méltányolt. Központja 13 rue de Calvin alatt Genfben van.

Mindhárom mozgalom gyökeret vert magyar földön. Kezdetben s talán nem tévedünk, ha azt állítjuk, ha napjainkban is, küzdeniök kell az egyes felekezetek hitvallásos ifjúsági munkáival. Munkásságukat az evangélikus és református egyházak fiatalsága között fejtik ki, s csekély azoknak a száma, akiket a többi felekezetek köréből érdeklődési körükbe tudtak vonni. A kisebbségi sorsba jutott magyar református és evangélikus egyházaknál az utódállamokban a magyar mozgalmak munkája teljesen felekezetük területére korlátozódott, ami a dolgok természetéből érthető. Az együttműködés az államegyházhoz tartozó többségi és kisebbségi felekezetekhez tartozó egyházak fiatalsága között az említett három mozgalom keretein belül az egyes országokban még szórványos, a nemzetközi konferenciákon azonban megfelelő. E téren azonban még sok a megoldatlan feladat.

Az említett három szövetség a XIX. század utolsó negyedének szülötte. Azok az akkori fiatalok, akiknek a lelkét az ökuménicitás eszméje itt megérintette, még egyszer újjászületnek a XX. század elején, amikor két hatalmas ökuménikus mozgalom indul el, melyben a vezetés azoknak kezében van, akik ökuménikus iskoláikat a keresztyény ifjúsági mozgalmak megalakulása idején végezték. Ez a két mozgalom a keresztyény élet két nagy és hatalmas kérdésével foglalkozik. A *külmissziói munkamezőkön* elért eredményeket igen gyakran veszélyezteti, s a munka lehetőségét károsan befolyásolta az, hogy a különféle, nagyrészt protestáns felekezetek misszionáriusai más és más álláspontot foglaltak el a keresztyény élet kérdéseiben, s felekezeti hovatartozásuk, nemzetiségük igen nagy mértékben rányomta bélyegét munkásságukra. A különféle külmissziói egyesületek képviselőit már régen foglalkoztatta az a gondolat, hogy szükség volna olyan egyetemes külmissziói szövetségre, melynek keretén belül ezeket a kisebb-jelentőségű eltéréseket nevelés, hitfelfogás és származásbeli különbségeket el lehetne tüntetni, s a nagy pogány tömegek között dolgozó misszionáriusokat közös nevezőre hozni. Edinburgh-ban 1910-ben tartott világkonferencia foglalkozik elsősorban érdemlegesen ezekkel a kérdésekkel, s ennek a konferenciának az eredményeképpen indul meg és szerveződik meg az együttműködés a külmisszionáriusok között, akik most már a pogányok között, nem egymás ellen, hanem egymás mellett terjesztik a megváltás evangéliumát. Csodálatos önvallomás és valóban ökuménikus öntudat

van dr. Mott Jánosnak az edinburghi konferencia bezárása alkalmával mondott alábbi gondolataiban: „A konferencia meggyőzött bennünket, hogy a kereszténység elterjedésének legnagyobb akadály a bennünk van. Különböző fajokból, nemzetekből, felekezetekből jöttünk össze és megismertük egységünket a Krisztusban“.

A fejlődést a világháború megakasztotta, de annak befejeztével új lendületet nyert. 1921-ben létrejött a Külmissziói Szövetség nemzetközi tanácsa az *International Missionary Council*, mely sokat dolgozott az elfoglalt német gyarmati területekről az új politikai hatalom urai által állampolitikai alapon kiutasított német misszionáriusok visszaengedése érdekében. A külmissziói tanács két hatalmas konferenciát rendezett az elmúlt időben. Az első Jeruzsálemben 1928-ban, az utóbbit, melynek színhelyét a kínai—japán háborúskodás miatt a délkinai Hangchowból az indiai Madrasba kellett áthelyezniök, az elmúlt 1938 esztendő utolsó hetében. Mindkét kongresszuson a külmissziói egyesületek ténylegesen missziói munkamezőkön dolgozó lelkészei, tanítói, tanárai, orvosai, ápolói voltak jelen, akik megbeszélték azokat az elméleti és gyakorlati kérdéseket, melyek a nagy ázsiai és afrikai pogánymisszió munkamezein fordulnak elő. A protestáns külmisszió nem egy gyakorlati kérdésben együtt tud dolgozni a katolikus külmissziói szövetséggel is. A görög-keleti egyházak külmissziói tevékenysége jelentéktelen. Viszont a világháború óta a protestáns egyházak, melyek az ökuménikus mozgalmakban együtt dolgoznak a görög-keleti egyházakkal, felhagytak a görög-keleti egyházak között szórványosan folytatott protestáns misszióval. A protestáns külmisszió magyar református ága a mohamedánok között kísérletezik s két görög-keleti államvallású államban előbb Bulgáriában jelenleg az olasz fennhatóság alá került Albániában tart fenn missziót, az ott lakó mohamedánok körében, de tekintve a munka fiatal voltát, eredményekről nem igen beszélhetünk. Általában a világháború óta a pánmohamedán mozgalmak erősödésével a mohamedánok közötti keresztény misszió meglehetősen eredménytelen. Az erdélyi református egyház mandzsuri misszionáriusa szép eredménnyel dolgozik. A magyar evangélikusság a finn külmissziói egyletek munkájába bekapcsolódva most küldte ki az első külmisszionáriust. Nekünk magyar unitáriusoknak az indiai hindu unitárius mozgalmak támogatása terén vannak feladataink. Balázs Ferenc egykori mészki lelkészársunk világműködő útja

során a Khasi és Jantia hegyek unitáriusait és a Brahma Samaj mozgalmát is meglátogatta, s beszámoló cikkeiben rámutatott ezen a téren reánk váró faladatainkra. Hasonló munkamező a fülöp-szigeti független egyház, melyek körében amerikai unitárius misszionáriusok már dolgoztak. A külmiszió terén végzett munkáságunkhoz lehet sorolni azt a tényt, hogy teológiai akadémiánkon nyert lelkészi kiképzést egy fiatal bulgár lelkész, kinek munkáságát a megváltozott politikai helyzet teljesen megakasztotta.

A XX. század világháború előtt elindult másik nagy ökümenikus mozgalma a „*World Alliance for International Friendship through the Churches*“ első konferenciáját 1914-ben *Konstanzban* a világháború kitörése napjaiban tartotta. Ez a mozgalom a béke szolgálatába kívánta állítani a keresztény egyház erőt, s a világháború alatt sokat tett a hadifogolytáborok helyzetének javítása, a hadifoglyok levelezésének előmozdítása s végül azok gyors kicserélése ügyében. Ez a mozgalom minden országban nemzeti tanácsokat alkotott, melyek a hivatalos egyházak szervezeti megkötöttségeinek nyűgétől szabadon mozogva élénk és eredményes propagandát folytattak a béke és a nemzetközi együttműködés és az egyetértés előmozdítása terén. A világháború után a vallási kisebbségek nehézségei megoldásában sok jó tanácsot, gyakran tényleges segítséget is tudtak nyújtani. A semleges államok protestáns egyházai — a svájci és a skandináv államok — a háború alatt is állandó kapcsolatot tartottak fenn egymással és a hadviselő államok protestáns egyházaival, s minden erőfeszítést megtettek egy gyors béke létrejötté érdekében. A világháború folyama alatt egy kiáltványt szerkesztettek, melyben a békesség keresztény szellemét hangsúlyozva a mielőbbi béke helyreállítására hívták fel a hadviselő államok protestáns egyházi vezetőit. Ezt a kiáltványt a hadviselő államok egyházi vezetői közül csak ketten merték aláírni, hogy ezáltal békevágyukról nyilvános bizonyosságot tegyenek. Ez a két aláíró *Finnország evangélikus püspöke* és *Ferencz József* a magyarországi unitárius egyház püspöke volt. A két testvérnemzet lelki vezetője ezekben az időkben egyformán gondolkozott. A szövetség megalapítása óta elnöke egy angol főnemes *Lord Dickinson*. A mozgalom anyagi alátámasztását az elhunyt amerikai milliárdos *Carnegie* békealapítványának a *Church Peace Union* által rendelkezésre bocsájtott összegek teszik. A mozgalom jelenlegi főtitkára *H. L. Henriod*.

francia svájci lelkész, fiatalságában a svájci W. S. C. F. egyik titkára volt. A központi iroda a genfi Palais Wilsonban van elhelyezve.

A nemzetközi jóbarátság egyházak világszövetsége tulajdonképeni munkásságát csak a világháború utáni időben fejtette ki. Már 1919-ben konferenciát hív egybe *Hágába*, s ez az alkalom az első, ahol a négy évig egymással háborút viselt államok lelkészei testvéri kezet nyújtanak egymásnak. Hatalmas munkát végzett protestáns síkon a német-francia, a görög-keleti egyházak mezején a bolgár-jugoszláv ellentétek kiegyenlítésén. Ez a konferencia ad alkalmat arra, hogy a két másik megszületésben levő világmozgalom eszméinek hordozói gondolataikat kicseréljék, s előkészítő értekezleteiket megtartsák. A húszas évek óta *Kopenhágában* 1922-ben, *Stockholmban* 1925-ben, *Prágában* 1928-ban, *Cambridgeben* 1931-ben, *Chamby sur Montreuxben* 1935-ben *Larvikban* 1938-ban tart konferenciát, de elnöki tanácsa minden esztendőben ülészik. Az idei nyáron az első találkozás színhelyén *Konstanzban* tart emlékülést. A legjelentősebb tényező volt nemzeti bizottságain keresztül, mely a protestántizmusnak és a görög-keleti egyházaknak egymással való megismerkedését elősegítette. Nagyon hamar felismerte, hogy mozgalmának jövődjét csak a legszélesebb egyetemes keretek között biztosíthatja, s állandóan négy-öt utazó titkárral látogatgatja az egyes országokat. Valóban mozgalom, mely nem válik szervezetté és nem esett bele abba a hibába, melyet sajnálatosnak kellett elkönyvelnünk a két újabb s világháború után megalakult ökuménikus világmozgalom tárgyalásánál, amelyek olyan szűk hitvallási alapra helyezkedtek a legutóbbi időkben, hogy a velük való együttműködés a szabadelvű egyházak legnagyobb része számára lehetetlenné vált. Ennek a mozgalomnak magyarországi nemzeti tanácsában az unitárius egyház is helyet foglal, néhány konferenciáján kiküldöttei által is képviseltette magát — *Józan* Miklós püspöki vikárius részt vett a kopenhágai és újvidéki, *Ferencz* József missziói lelkész pedig a fanði és chamby sur montreuxi konferenciákon s munkájából a jövőben is részt kíván kérni, mert felelőssége tudatában érzi a feladatokat, melyek reá itt is várnak. Az utódállamok nemzeti tanácsaiban a magyar protestáns egyházak még mindig nem jutottak olyan szerephez, mely jelentőségük alapján megilletné. Ezen a helyzeten hinni akarjuk, hogy az idő mielőbb változtatni fog.

A világháború után két jelentős ökuménikus mozgalom jött létre, melyek rövid tíz és egynehány esztendő, de értékes munkásságuk után, a tavalyi évben megtették az első lépéseket az egyesülés felé. Ez a két mozgalom az 1925-ben létrejött s első konferenciáját *Stockholmban* tartott *Oecumenical Conference on Life and Work* s első ülését két évvel későbbben *Lausanne*-ban, 1927-ben megtartott *Oecumenical Conference on Faith and Order*. A *stockholmi mozgalom a gyakorlati kereszténység kérdéseivel, az élet és munka keresztény eszményeivel foglalkozott* első gyűlésében. Hatalmas előkészület előzte meg a kongresszust, melyen az öt világ-rész protestáns és görög-keleti egyházai lelki vezérek útján képviseltették magukat. A niceai zsinat óta nem volt a kereszténység életében olyan jelentős találkozás, mint a stockholmi. A gondolat felvetője, hordozója és életrekelője Svédország evangélikus egyházfejedelme, *dr. Söderblom* Náthán upsalai érsek, akinek az ökuménikus mozgalmak történetében kimagasló szerep jutott. Őt hatalmas tárgykörben vitatták meg azokat a gondosan előkészített kérdéseket, melyek a gyakorlati kereszténység érdeklődésének homlokterében állottak. A kongresszus kiáltvánnyal fordul a világ kereszténységéhez, melyben összegezi tárgyalásainak elért lelki eredményeit. Tudunk egymás mellett dolgozni. Érezzük egymás fájdalmát és osztozunk egymás örömeiből.

A stockholmi konferencia központi irodát állított föl Genfben, mely lassan odavonta maga köré az összes keresztény egység-törekvések központi szervezeteit s azokkal állandóan szoros együttműködést fejtett ki. A feladatokat megosztották egymás között. Előbb „*Stockholm*” címen egy folyóiratot adtak ki, később pedig *Die Kirchen am Werk* címen háromnyelvű közleményeket, német, angol és francia nyelven, mely nemcsak a *Life and Work*-mozgalom eseményeiről, de az összes többi egyházi világmozgalom munkájáról is tájékoztatást ad. Ezt a közös hírszolgálatot még jobban kibővítették, amikor *Oecumenical Press and Documentation Service* címen keresztény sajtószolgálatot létesítettek *A. von Weymarn* vezetése alatt, mely könyvmegosztás formájában az egyházi lapoknak, de a napilapoknak és nemzetközi hírszolgálati ügynökségeknek is közvetíti rövid, gyors és megbízható adatokban a világ protestáns és görög-keleti egyházi életének eseményeit. Ez a sajtószolgálat igen sokat tett olyan irányban, hogy egyes egyházi vonatkozású kérdéseket gyorsan a világ közvéleménye elé tudott tárni. Intézetet

létesítettek, ugyancsak Genfben, egy német tudós, dr. Hans *Schönfeld* vezetésével, mely rendszeres feldolgozásban az egyes egyházak véleményének meghallgatásával foglalkozik az egyetemes keresztény élet kérdéseivel. Ez az intézet készítette elő a második nagy világkongresszust, melyet 1937-ben, *Oxfordban* tartottak s melynek szellemi előkészítésében már jelentős szerepet játszottak dr. *H. J. Oldham*, a külmisziói tanács és dr. *J. Visser l'Hooft*, a Keresztény Diákszövetség munkatársai. Az oxfordi konferencia — mely nem tévesztendő össze az unitárius világszövetségnek ugyanezen évben ugyanott tartott kongresszusával — a gyakorlati kereszténység síkján egy lépéssel továbbmenve, az egyház, a nép és az állam kérdéseit állította be megbeszéléseinek központjába. Ezek a kérdések valóban a jelennek kérdései. Az állami mindenhatóság az egyházakat ellenállásra készítette. A harc az egyház és az állam között német földön áldatlan helyzetet teremtett s a német protestánsizmus mai két nagy ágának, a német birodalmi egyháznak és a hitvalló egyháznak a képviselői nem jelentek meg ezen a gyűlésen. Az előbbit nem hívták meg az utóbbi nélkül s a hitvalló egyház tagjait nem engedte az államhatalom. Ez a kongresszus elvi határozatot fogad el, hogy megkísérli a lausanne-i mozgalommal a szerves együttműködést és összeolvadást.

A „*Faith and Order*“ mozgalom eredete az 1910-ben *Edinburgh*-ban tartott konferenciáig vezethető vissza. Már itt megállapították, hogy a kereszténység hittani és szervezésbeli nagy és pogányok előtt élesen szembeűnő különbségei, a külmisziói munka legnagyobb akadályai. Ezt a gondolatot az amerikai anglikánok, az episzkopális egyház vezetői tették leginkább magukévá s forgatták lelkükben a megvalósulásig. *Brent* amerikai episzkopális püspök fáradozott legtöbbet az 1927. évi *lausanne*-i konferencia egybehívásán. A konferencián mintegy száz egyház küldött részt, akiket a konferencia egyik magyar ismertetője szemléltetően három egymástól észrevehetően elkülönülő csoportra oszt: a görög-keletiek és ókatolikusok, az anglikánok és a protestánsok. Az első jellemzője a ritualizmus, az utolsóké a profétizmus, míg az anglikánizmus mind a két jellegzetes vonásból kapcsolja egybe hit és szervezetbeli felépítettségét. Az ellentét itt természetesen sokkal nagyobb volt, mint *Stockholmban*, ahol a keresztény nevelés és együttműködés kérdésein könnyű volt közös nevezőre jutni. Meg kell keresni azokat a lényeges pontokat, melyekben hittani,

kérdésekben egyetértenek a keresztény felekezetek. Hiszen a legtöbb kérdésben az ellentét inkább csak látszólagos, mint tényleges. Előítéletektől teljesen mentes jóindulatra van szükség, hogy egymás kérdéseit megértsük, s egymáshoz hitbéli és szervezeti kérdések felvetése kapcsán közelebb jussunk. A lausannei konferencia igen sok embernek a lelkében keserű csalódást okozott, mert rádöbrentek arra, hogy a keresztény egység útja nem könnyű és sima út. Kemény bűnbánat, alázat, hibáink beismerése és rengeteg szeretet szükséges ahhoz, hogy az egyházak valóban Krisztus parancsolatait követve fejthessék ki munkásságukat. A konferenciát követően a Faith and Order mozgalom évekig alig hallatott magáról. A konferenciái adatközlést emésztgették, s az eredménytelenségért csendesen egymást okolgatták. Brent püspök halála után a vezetés kicsúszott az amerikai episzropiálisok kezéből, s a mozgalom akkor született ismét, amikor a rendkívül energikus és hit-tani kérdésekben orthodox felfogású dr. William Temple yorki hercegérsek kerül a mozgalom élére, aki a második nagy világkonferencia az 1937-ben *Edinburgh*-ban megtartott „*Faith and Oorder*“ Kongresszus szellemi vezére lett. A második kongresszus kevesebbet markolt, s így több eredményt tud felmutatni. Az imaközösségre és a közös úrvacsorai áldozásokra fektették a fősúlyt, s így a távoli jövőnek munkáló célkitűzéseik: az egy akol és egy pásztor eszménye felé, valóban tettek egy lépést. Az egyes egyházakra tett hatását ennek a konferenciának ma még felmérni nem lehet.

Mindkét konferencia a *Life and Work Oxfordban* és a *Faith and order Edingburghban* 1937-ben megtartott ülései foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy a két mozgalmat hozzák közös nevezőre és egyesítsék. Ennek az elgondolásnak a megokolásában nem csak az játszott szerepet, hogy a két mozgalom tulajdonképpen egy síkon dolgozik, mert a gyakorlati kérdéseket sem lehet azoknak eszmei megalapozottsága nélkül megoldani. Figyelembe vették azt is, hogy a két mozgalom szellemi vezetői többnyire személyszerint is ugyanazok, akik mindkét mozgalomban egyházaik hivatalos képviselőiként vesznek részt. Nem kis mértékben támasztotta alá ezeket a szempontokat a gyakorlatiasság is. A két konferencia határozatot hozott, kiküldött egy bizottságot, mely a lefektetett alapelvek alapján 1938-ban Utrechtben megtartott ülésében lefektette a közös szervezet alapelveit.

Néhány kritikai gondolatban foglalkozunk ezzel a most léte-

sülő szervezettel a kereszténység egyetemes tanácsával, amely azon a dogmai alapon áll, hogy ami Urunk Jézus Krisztus, Istenünk és Megváltónk. Ez a szervezet hangsúlyozzuk, hogy csak létrejövöben van, mert amíg az egyes országok egyházainak felelős zsinatai az alapító okmányban lefektetett eszmékhez hozzájárulásukat adják, jó néhány esztendő fog eltelni. Tény azonban az, hogy a *Life and Work* és a *Faith and Order* mozgalmak további ügyeit a *World Council of Churches* előkészítő bizottsága látja el, melynek vezető titkárai *dr. Wissner t'Hoof*t és *William Paton*.

A szigorú dogmatikai alapelv lefektetése után a megalakuló szervezetet több kritikai észrevétel érte. Sokan, még orthodox oldalon is, felvetették a kérdést, hogy van-e szükség ilyen alapelv alkalmazására, amikor azt az egyes egyházak amúgy is saját tanításaink szerint értelmezik, s van-e erre szükség, mert hiszen a hozzávaló szigorú ragaszkodás kizárja a szabadelvű kereszténységet, hogy egyenjogú tagként továbbra is részt vegyen az egyetemes kereszténység építése nagy munkájában. S valóban lehet-e Isten akarata az, hogy olyan mély szakadékokat létesítsen a kereszténység különféle egyházai között, hogy azok még a közös jó érdekében sem dolgozhassanak együtt.

A felvetett kérdésekre a túloldal még nem adott feleletet. Az egyes egyházak egyelőre saját szempontjaikból vizsgálják a kérdést, s a központi titkárságnak a szabadelvű kereszténység központi szervével lefektetett levelezésében még csak olyan nesze semmi fogd meg jól feleletek és értelmezések találhatók. A szabadelvű kereszténységnek egyik fiatal s ökuménikus kérdésekben alapos szakértője *dr. C. J. Bleeker* a holland államegyház lelkésze, mozgalmunk egyik titkára foglalkozott legutóbb is két rövid tanulmányában ezekkel a kérdésekkel. Tekintve azonban azt, hogy a kérdés még nem érett meg arra, hogy véglegesen döntést mondjunk felette, további fejtegetéstől most tartózkodunk. Megállapítjuk azonban, hogy az egyházi világtanács csak akkor éri el igazi célját, ha a szabadelvű keresztények *bentveldi* 1938-évi konferenciája határozata szerint magába tudja foglalni mindazoknak csoportjait, akik keresztényeknek nevezik magukat s kereszténységüket cselekedetekben is gyakorolják.

Az ökuménikus mozgalmak ismertetése kapcsán ki kell térnünk a *római katolicizmus* szerepére is. A stockholmi konferenciára Róma urát is meghívták a legudvariasabb formák között, aki

azonban a meghívást elútasította a maga és egyháza nevében, de ígéretet tett, hogy imádkozni fog a konferencia sikeréért. A stockholmi konferenciára azonban a római egyház elküldötte megfigyelőit, akik észleleteikről barátságos hangon számoltak be. Legjelentősebb e beszámolók közül egy német jezsuita szerzetes Max Pribilla „*Um kirchliche Einheit*“ c. 1926-ban megjelent ismeretes tanulmánya. A két év múlva következő lausannei konferenciára a nem római kereszténység képviselői nagy várakozással gyűltek össze. Ismert tény volt, hogy a római kúria elsősorban külképviseletei szervei útján nem kis mértékben a most pápává választott, akkor *Pacelli* bíboros államtitkár megbízásából gyakran jobban figyelte a stockholmi konferenciának az egyes országok közvéleményére és annak katolikus lakosságára gyakorolt hatását, mint tették azt maguk a protestáns egyházak. Valami megmagyarázhatatlan reménység töltötte be a keresztények lelkét, hogy valóban nemsokára teljes lesz Krisztus egyházainak a mozgalma s előbb vagy utóbb, de számítani lehet Róma egyházainak a részvételére is. Végre hivatalosan is hallatja hangját *XI. Pius* pápa, 1928. elején kiadott *Mortalium animos* kezdetű pápai enciklikájában, melyben az igazi vallási egység ápolásának fontosságát fejtegeti. Szól az ökuménikus mozgalmakról és megállapítja, hogy „közben pedig oly erővel haladt ez a vállalkozás előre, hogy sok helyt megnyeri a polgárok helyeslését, sőt igen sok katolikus lélekben is reményt kelt és csalogatja az ilyen egység létesítésére, mely látszólag megegyezik az anyaszentegyház óhajaival . . .“ Ridegen és szigorúan állapítja meg, az egyetlen lehetséges egység útját és módját, amikor felhívja az eltévelyedetteket, hogy térjenek vissza „az egyetlen üdvözítő római egyházba.“ A római egyház vezetőjének barátságatlanhangú nyilatkozata sok helyen éles ellenkezést váltott ki. A külföldi protestáns körök udvarias, de erélyeshangú nyilatkozataikban mutattak reá *XI. Pius* pápa tévedéseire. A görög-keleti egyházak köréből is sok kiméletlen támadás hangzott el Róma ellen, melyeknek alaphangja az, hogy az őskereszténység ősi szellemét ők és nem a római kereszténység képviselői hordozzák. A magyar református egyház akkori vezetője *dr. Balthazár* Dezső prófétai türelmetlenséggel fogalmazza meg nyilatkozatát a református lelkészek évi közgyűlésén az alábbiakban: „Közgyűlésünk aggodalommal látja a veszélyt, amely a keresztény vallásfelekezetek békességét Róma

jellemezhetetlenül sértő kijelentései által fenyegeti; megállapítja, hogy a római egyház az evangélium diadalának a maga hatalmi igényeit kiméletlen dőlyffel föléje helyezi s ez a fenyegető veszély az evangéliumi egyházakat Krisztus evangéliuma védelmében az egységük minél teljesebb kiépítésére sürgeti, de egyúttal Isten iránti mélységes hálával szemléli, hogy a reformáció egyházainak egysége világszerte növekedőben van és a nemzeti kapcsolatok által összefűzött egyházak mindenfelé legalább is szövetségeket alkotnak . . .“

Az ökuménikus mozgalmakat, s azoknak kezdettől fogva magvát alkotó stockholmi mozgalmat nem kedvetlenül el a római kereszténység határozott félreállása. Központi intézetében *propaganda osztályt* állít fel a világszerte ismert *dr. Keller* Adolf professzor vezetése alatt, aki hosszú éveken keresztül beúztatva a világot majdnem minden protestáns egyházi központban és teológiai főiskolán is előadásokat tart, melyben az ökuménikus gondolat szolgálatára hívja fel az attól kezdetben még idegenkedő egyházakat. A genfi központ munkáinak eredményei közé sorozható az is, hogy a genfi egyetem teológiai fakultásán tanuló külföldi hallgatókat bevonta az intézet munkájába s érdeklődést ébreszt bennük az ökuménicitás gondolata irányában. E sorok írója 1931-ben genfi tanulmányútja során *dr. Keller* és *dr. Schönfeld* irányítása alatt ismerkedik meg a mozgalommal, melynek szerény tehetségével azóta is munkása óhajt maradni. Ezt az akkor még kezdeti állapotban levő gondolatot építi ki néhány évvel később 1934-ben *dr. Keller*, amikor a genfi egyetem teológiai fakultásával karöltve létrehozza az *ökuménikus szemináriumot*, ezt a minden nyáron megtartott háromhetes főiskolai teológiai előadás-sorozatot, ahol a világ legnevesebb előadó professzorai és egyházi vezetőemberei 150—200 fiatal lelkész és teológiai hallgató előtt tartott teológiai előadásaikban a keresztény egységmozgalmak szellemi, tartalmi és mozgalmi ismertetését adják. Az 1935 nyarán végighallgatott tanfolyam teológiai továbbképzésem egyik legjelentősebb tényezőjét alkotta.

Az ökuménikus világmozgalmak egyik korán elhunyt *harcosa Amundsen* dán evangélikus püspök az egyik gyűlésen az igazság erejére rádöbbenve, szinte felkiáltásszerű megállapításban tör ki, amikor azt mondja, Uraim, Testvéreim, mi olyanok vagyunk, mint a generálisoknak serege, hadserege, de közkatonák

nélkül. Valóban el lehetett mondani a húszas évek végefelé is, hogy a nagy átfogó ökuménikus mozgalomban tevékenyen résztvevők általános életkora valóban a tábornoki évjárat az ötvenöt-hatvan év körül mozgott. A felismert hiányt a mozgalom hamarosan pótolni igyekezett. Nem elégedtek meg azzal, hogy a keresztény ifjúsági világmozgalmak erős fiatal gárdával rendelkeznek, elhatározták, mert égető szükségét érezték, hogy az egyházi egyesületek fiataljait, az ifjúság közötti munka egyházi irányítóit odagyűjtik a mozgalom mellé. 1931-ben az Oecumenical Council for Life and Work és a World Alliance for International Friendship through the Churches, *közös ifjúsági bizottságot* létesített, melynek feladatául az ökoménikus gondolatnak az egyházak fiatal-sága közötti elterjesztését tette feladatául. Ez a bizottság a legtöbb országban nemzeti ökuménikus ifjúsági bizottságokat hozott létre, melyek a mozgalom eszmei elterjedését elősegítették. A két világmozgalom azonban tovább is ment, egy fiatal amerikai lelkes személyében, R. Edwin Espy, önálló titkárt is alkalmazott, akinek az ifjúság közötti munkát tette feladatául. Az ökuménikus konferenciákkal egyidejűleg a harmincas évektől kezdve ifjúsági gyűléseket is tartottak s az ifjúsági gyűléseken hozott határozatokat, melyek nem egy kérdésben erőteljesebben foglaltak állást, mint tette azt atyáinak nemzedéke, saját üléseiken is letárgyalták és igen gyakran határozattá is emelték. Ennek a munkának eredményeként kialakult egy fiatalabb nemzedék, mely minden országban örömmel és lelkesedéssel pártolta és adottságainak korlátai között segítette elő az ökuménicitás gondolatát. Szüksége mutatkozott annak is, hogy ezt a fiatal szervezetet kapcsolatba hozzák és együttműködésre készítsék azokkal a már meglévő keresztény ifjúsági világszervezetekkel, valamint a Faith and Order és a Külmissziói Szövetség fiatalabb nemzedékével. Ugyanekkor vetődött fel az a valóban hatalmas gondolat, hogy a világ ökuménikus szellemben gondolkozó fiataljait össze kell hozni egy hatalmas világkongresszusra, hogy ott a 18—35 évesek nemzedéke mondja meg nyíltan és őszintén, hogy Jézus tanításai és eszméi nyomdokában hogyan látja és képzei el a valóban együttműködő, egymásért dolgozó ökuménikus kereszténység jövőjének sorsát. Ezt a hatalmas világkonferenciát, melyre a világ protestáns és görög-keleti fiatalsága részéről megfelelő erőbeli csoportosítások alapján 1500 fiatal nyert meghívást, az idei esztendő nyarán a hollandiai *Amster-*

dumban julius hó 24—augusztus 3. napjain tartották meg. Ennek a maga nemében eddig egyedülálló keresztény ifjúsági világkonferenciának a gondját és az előkészítését az *Oecumenical Youth Commission* végezte s ebben a bizottságban helyet foglaltak a fentebb részletesen ismertetett és jelen tanulmányunkban, mint *ökuménikus mozgalmakat* tárgyalt világszervek ifjúsági ágazatának képviselői. A magyarországi unitárius egyház ifjúsága a magyar bizottságon keresztül két helyre nyert meghívást, az egyik kiküldöttet az egyház központja, a másikat az ifjúság szervezete választotta ki. Értesülésünk szerint az erdélyi unitárius egyház fiatalágát is meghívták a világtalálkozóra és P. C. *Tourelle* francia lelkész, a mozgalom kelet- és középeurópai szárnyának utazótitkára felkereste az erdélyi protestáns egyházakat, hogy velük az ökuménikus ifjúsági világkonferenciára kiküldendő képviselők kérdését véglegesen megbeszélje és rendezze. Az *International Religious Fellowship*, az unitárius ifjúsági világszövetség, az amsterdami konferenciát megelőzően Utrechtben kétnapos ismerkedési megbeszélésre gyűjtötte egybe mindazokat, akik ezen a konferencián unitárius és szabadelvű keresztény egyházak fiatalságának képviseletében vesznek részt. Ennek az előzetes megbeszélésnek a célja a közös állásfoglalásunk megbeszélése az ökuménikus mozgalmak ma nagyon is vajudó és itt-ott eredeti hívatásától eltérni akaró kérdéseiben.

E fejtegetésekben azonban nem akarunk a jövőre elé vágni. Az idő pár esztendő múlva meg fogja mutatni, hogy a létrehozott „*World Council of Churches*“ életképes e és va'óban ökuménikusnak: egyetemesnek nevezhető, ha működési alapjául olyan szűk teológiai formulát választott, melyet lelkiismeretükre való hallgatással a világ keresztény egyházainak mindenike nem tudott aláírni. Mi unitáriusok azt az álláspontot foglaljuk el ebben a kérdésben, aminek az oxfordi 1937-ben tartott unitárius világkongresszuson dr. *Frederick M. Elliot*, az amerikai unitárius szövetség elnöke adott kifejezést előadásában, hogy nem zárjuk ki magunkat a keresztény közösségből, s annak érdekében s azzal együttműködünk mindaddig, amíg arra módunk és lehetőségünk van. Végezni akarjuk ezt az ökuménikus mozgalmak egykori nagynevű vezére dr. *Söderblom* Náthán svéd upsalai érsek szellemében, aki megállapította, hogy a szolgálat egybekapcsol, de a dogmák dízsharmonióhoz vezetnek. Ebben a szellemben hiszünk annak igazságában, hogy az ökuménikus mozgalmak isteni parancsot teljesítve dolgoznak, és fáradoznak annak a jézusi evangéliumii eszménynek megvalósításán, „... ut omnes unum sint...“ (János ev. XVIII. 21.).

Ferencz József.

Benczédi Gergely.

— Születésének százéves fordulójára. —

(III. befejező közlemény.)

Nem céлом e munkájának ismertetése, de nem tehetem, hogy bevezető soraiból ne idézzek egy nehányat, melyek fényesen bevilágítanak hálás lelke érzéseibe: „Azt a helyet tehát, — így kezdi — melyet dédapánk közel 200 év előtt könnyeikkel avattak a műzsák templomává s előbb vesszőből önközükkel font szobákkal, majd nagy buzgósággal és még nagyobb áldozattal a kor követelményeinek megfelelőbb épülettel is elláttak: e tanév végével végkép elhagyjuk. Ahol szinte 200 évig szötte egyházunk ifjúsága boldogan a maga ábrándképeit s róttá ideálja nevét a nagyapák hasonló hagyományai mellé a falakra és padokba, oda ez év őszén a gondokkal terhes élet fog beköltözni. Ha még idegen ismerősöktől is bucsút veszünk, midőn elválunk, mennyivel inkább kell ezt tennünk azzal az intézettel, melyhez oly hosszú idő édes és keserű emlékei fűzték egyházunk minden tagját, melynek fenntartásáért, virágzásáért szegény és gazdag erejét meghaladó áldozatot hozott s századokon át szemefényének tekinti. Midőn elvonnul szemeink előtt a nemzeti és egyházi kulturális célokért küzdött jöltevők és szellemi munkások hosszú fényes sora, elfojthatjuk-e keblünkben a legforróbb hála és kegyelet sugallatát? És e sugallatot lehetne-e méltóbban kifejeznünk, mintha intézetünk történetét, bár rövid vázlatban, a mai nemzedék előtt felmutatjuk?“ A jöltevőkről szóló fejezetet így kezdi: „Ha a jöltevőket név és adományok mennyisége szerint elő akarnók számlálni, köteteket írhatnánk tele“. És így végzi: „A jöltevők sorsát fejedelem kezdte meg, hadd zárja be is fejedelem. Mert az áldozathozatal tekintetében Berde Mózsá valóban annak nevezhető... Valamint a múlt század elején Suki László, úgy most Berde tette képessé az egyházat, hogy a kolozsvári kollégiumot a kor kívánalmainak megfelelően felépítse és sok más szükségeit fedezhesse.“